

ОЛІГАРХІЗАЦІЯ ЯК ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОГО КЛАСУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті розглянуто поняття «олігархія», досліджується проблема олігархізації політичного класу та її негативний вплив на сучасний розвиток держави і суспільства.

Ключові слова: політичний клас, політична еліта, олігархія, політика, олігархи, олігархізація.

Однією з суттєвих перешкод у розвитку демократичних засад в Україні є олігархія. Відповідний термін, вперше запроваджений Платоном і Аристотелем у V-IV ст. до н. е., характеризував одну з гірших форм правління, коли «владарюють багаті, а бідні не беруть участь у правлінні». Відтоді олігархія не зменшує свого впливу на держави, а нерідко прагне й диктувати політичні рішення. В період формування демократичних засад держав і суспільств наявність або домінування такого панування сприймається вкрай негативно.

Більшість сучасних теоретичних джерел базуються на тому, що в Україні формується демократичний тип політичної системи. Це частково підкріплюється і висловлюваннями політичних діячів, діяльністю політичних інститутів. Реальне ж життя українців свідчить про протилежне. Сучасні олігархічні прояви, які можна простежити в усіх сферах українського суспільства, спотворюють початкові «паростки» демократії.

У статті розглядаються олігархічні прояви в політичній системі та вплив олігархізації на політичний клас, який перебувають в стадії свого формування.

Незважаючи на давні корені проблеми, олігархізація політичного класу досі є малодослідженою темою, хоча деякі її аспекти аналізуються в руслі дослідження проблематики політичних еліт такими вченими, як О. Долженков, О. Пасхавер, І. Рейтерович, О. Телешун, М. Томенко та ін.

У сучасній політологічній літературі визначається, що олігархія — це форма організації державної влади, яка заснована на

політичному та економічному пануванні; правління невеликої, найбільш багатой групи людей [1, с. 166].

З розвитком суспільних відносин проблема олігархії знайшла своє висвітлення в працях Ф. Аквінського, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Ш.-Л. Монтеск'є, Г. Гегеля, Ф. Ніцше та ін. мислителів. Один із засновників теорії еліт — німецький соціолог і політолог Р. Міхельс у своїй роботі «Соціологія політичної партії в умовах демократії» (1911р.) вивів «Залізний закон олігархічних тенденцій». Він зазначив, що невіддільний від суспільного прогресу розвиток великих організацій неминуче веде до олігархізації управління суспільством і формування еліти, оскільки керівництво такими об'єднаннями не може здійснюватися усіма членами. Ефективність діяльності потребує функціональної спеціалізації і раціональності, виділення керівного ядра й апарату, які поступово, але неминуче виходять з-під контролю рядових членів, відриваються від них і підпорядковують політику власним інтересам, дбають передусім про збереження свого привілейованого становища.

Зростання класу олігархів було пов'язане з процесами приватизації державних активів. Зазвичай вони беруть участь у розподілі власності підприємств, землі та нерухомості на рівноправній основі за допомогою приватизаційних чеків чи сертифікатів. Також враховуючи різні погляди щодо ризиків, право власності завжди можна перепродати.

Поява і збільшення кількості олігархів у сучасній Україні безпосередньо пов'язане з процесами приватизації державних активів. Економічна міць олігархів базується на політичних зв'язках, наближеності до правлячих кіл, можливості забезпечувати собі на рівні державних рішень сприятливі умови для власного розвитку. У 90-ті рр. ХХ ст. олігархами стали підприємці, які розбагатіли завдяки участі в ринкових операціях, через зв'язки з корумпованим урядом під час переходу держави до ринкової економіки. Пізніше численні українські бізнесмени увійшли до складу політичних партій, ставши їхньою фінансовою підтримкою, або створили нові інститути для отримання місць та впливу у Верховній Раді України.

На цьому етапі публічна діяльність окремих представників олігархії в Україні зумовлена великим прагненням до набуття державної влади. Існує декілька олігархічних кланів, які виникли за регіональною ознакою. В політичних колах вони отримали назву фінансово-промислових груп. Найпотужніші групи асоціюються з містами Донецьк, Київ, Дніпропетровськ та Харків. В одному регіоні може існувати декілька кланових об'єднань [2]. Наприклад, два з них

існують у м. Донецьку навколо двох потужних корпорацій: АТ «Сістем Кепітал Менеджмент», що є найбільшою в Україні багатогалузевою фінансово-промисловою групою, та Індустріальний союз Донбасу – одна з найбільших корпорацій України, що володіє пакетами акцій понад 40 промислових підприємств в Україні: в таких областях, як Луганська, Донецька та Дніпропетровська, а також в Угорщині та Польщі [2]. Кожне з угруповань контролює великі виробничі ресурси в різних сферах господарства, таких як металургія, машинобудування, вугільні підприємства та інші великі ресурси. Окрім того, угруповання повністю контролюють та фінансують одну з головних партій в Україні — Партію регіонів [2].

Кожний із кланів є політико-економічним угрупованням, де економічні ресурси використовуються для розширення політичної влади, а вона в свою чергу — для подальшого посилення економічної могутності. Існує пряма залежність економіки та політики від влади олігархів, і демократія існує лише як вид маскування для правлячого режиму, що особливо яскраво проявляється в правоохоронній сфері, зокрема в судовій владі. За соціологічними опитуваннями, українська судова система є найбільш корумпованою і контрольованою олігархічними фінансово-промисловими групами та політичним режимом. Упродовж двадцяти останніх років влада обіцяє провести правову й судову реформи, але ці новації постійно гальмують.

Наприклад, зараз влада декларує підсумки дворічного правління Президента України В. Януковича, в яких можна простежити невиконання обіцянок, погіршення стану в країні та збільшення нерівності між соціальними прошарками. Незважаючи на те, що першими Указами В. Януковича були акти з боротьби з бідністю і корупцією, в результаті за підсумками міжнародної неурядової організації Transparency International Україна в 2011 році була визнана найкорумпованішою державою в Європі, що було викладено у щорічній доповіді про стан корупції у 183 країнах світу [3, с.7]. Для порівняння, в 2010 році зі 178 країн Україна займала лише 134 місце. У динаміці вона посіла найвище місце в 2006 році — 99 місце з 163 країн, з кожним роком все погіршуючи своє становище, в 2007 — 118 з 179, в 2008 — 134 з 180, в 2009 — 146 з 180. У зведеному рейтингу Transparency International на одному рівні з Україною знаходяться такі країни як Азербайджан, Гондурас, Нігерія, Того, Філіппіни, Бангладеш, Сьєрра-Леоне і Зімбабве, тобто ті країни, які вважаються слабозвиненими [4].

Корупція завжди є наслідком олігархії, і це не дає змоги для повноцінного розвитку середнього класу. Соціальне розшарування

суспільства триває, зростає розрив у рівні життя між бідними і багатими. Соціологічні дослідження свідчать про те, що олігархи і політики різко виділяються своїм життям у суспільстві, тим самим ще більше загострюючи соціальну ситуацію в країні. Громадською організацією «Українське демократичне коло» на замовлення Інституту політики з 1 по 7 жовтня 2011 року було проведено Всеукраїнське опитування на тему: «Оцінка українцями свого матеріального становища», яке охопило 1200 респондентів віком від 18 років і старше. 50,7 % населення зазначило погіршення їхнього матеріального становища за останні 12 місяців. При цьому 44,8 % вказали на те, що їхнє матеріальне становище не змінилось, і лише 3,6 % вважають, що їхнє матеріальне становище поліпшилося. На погіршення матеріального становища за останні 12 місяців указує більшість населення Західного та Центрального регіонів (відповідно 53,6 % і 58,9 %), а також відносна більшість Південного регіону (48,9 %). Більшість населення Східного регіону (56,1 %) констатує незмінність матеріального становища. Кожній десятій українській родині — це 10,5 %, не вистачає грошей навіть на їжу, а 41,6 % домогосподарств хоча й вистачає грошей на їжу, але купувати одяг чи взуття вже складно [5]. Ця статистика свідчить про великий соціально-економічний розрив між пануючим класом та «середнім» прошарком суспільства в Україні.

Для суспільства олігархія має негативні наслідки. Вона системно корумпує державу, створюючи тим самим підґрунтя для авторитарного правління. За таких умов верховенство закону відсутнє, оскільки керівники мають майже необмежені можливості формувати або змінювати закони «під себе». Такий стиль і підходи вкрай негативно позначаються на економіці. Суспільство поляризувалося: з одного боку — це олігархи, що володіють великими фінансовими та політичними можливостями, з іншого — велика кількість громадян з дуже низьким матеріальним станом. Спостерігається нерівний розподіл доходів і дуже велика концентрація прибутків в єдині руки, що заважає позитивній динаміці. Якщо у країнах Європи співвідношення доходів найбідніших та найбагатших людей становить 1 до 6, а за даними ООН, в Україні ця нерівність становить 1 до 30 [6]. До того ж поляризація суспільства продовжує зростати. За результатами аналізу журналу «Кореспондент» прибуток ста найбагатших українців у 2010 році становив \$ 66,5 млрд, а в 2011 році він збільшився до \$ 83,07 млрд. На цьому фоні приріст економіки України в 2011 році у порівнянні з 2010 роком становив усього 5,2 % [7]. На відміну від економіки Заходу, коли швидко зростає прибуток

власників компаній, які пов'язані з інформаційними технологіями, в Україні дуже швидко збільшуються прибутки сировинних магнатів [6], що характеризує українську економіку як недосконалу.

Однією з головних умов поліпшення економічної і політичної ситуації є створення умов для формування і розвитку середнього класу, здатного оживити державну систему і бути справжнім джерелом для національного політичного класу. Україні потрібні реформи, які забезпечать функціональну дієздатність малого і середнього бізнесу, прозорість і демократичність процедур владарювання у суспільстві. Наразі, за даними соціологічного опитування Центру Разумкова у травні 2011 року до вищого класу себе віднесли 0,5%, до середнього — 44%, до нижчого — 48%. Для порівняння — у червні 2008 року до вищого класу себе віднесли 2% опитаних, до середнього — 51% опитаних, до нижчого — 31% опитаних, інші не визначилися [8]. Тобто можна побачити, що частка середнього класу суб'єктивно стає меншою.

Отже, збереження олігархічної моделі знижує конкурентну здатність суспільства, стримує можливості для його сталого та якісного розвитку, створює суттєві обмеження для використання потужного потенціалу політичного класу різних верств населення й загрожує перетворити Україну на відсталу країну світу. Обрання шляху демократизації політичної системи, запозичення позитивного світового досвіду та звернення до власних національних традицій сприятиме реалізації декларованих політичними керівниками та провідними політичними партіями курсу на формування національно свідомого політичного класу, який буде здатний реалізувати свої програмні цілі, залучити всі соціальні групи до системних перетворень та інновацій.

Література

1. Политологический словарь-справочник / Уклад. Погорельий Д. Е., Филиппов К. В., Фесенко В. Ю. — Москва : ООО «Наука-Спектр», 2008. — 320 с.
2. ІСД, Індустріальний союз Донбасу [Електронний ресурс]. — Режим доступу до веб-сайту : <http://investycii.org/catalog/item93.html>
3. Отчет о коррупции за 2011 г. некоммерческой общественной организации Transparency International [Электронный ресурс]. — Режим доступа к веб-сайту : [http://cpi.transparency.org/cpi2011/interactive/2/Отчет о коррупции](http://cpi.transparency.org/cpi2011/interactive/2/Отчет%20о%20коррупции)
4. Украина установила антирекорд в коррупционном рейтинге Transparency International [Електронний ресурс] / Корреспондент. net : інформ. веб-сайт. — 2011р. — 1 грудня. — Назва з титул. екрану. — Режим доступу до веб-сайту : <http://korrespondent.net/business/economics/1289423-ukraina-ustanovila-antirekord-v-korrupcionnom-rejtinge-transparency-international>

5. Соціологічні опитування громадською організацією «Інститут політики» [Електронний ресурс] / Оцінка українцями ситуації в країні (жовтень 2011 року). — Назва з титул. екрану. — Режим доступу до веб-сайту : <http://polityka.in.ua/info/555.htm>
6. Украина: между олигархией и «пломпеном» [Электронный ресурс] / Интервью Виталия Мельничука : информ. веб-сайт. — 2012г. — 26 грудня. — Название с титул. экрана. — Режим доступа к веб-сайту : <http://roadnews.wordpress.com/2012/01/26/украина-между-олигархией-и-пломпеном/>
7. Вторая годовщина президентства Януковича: краткий анализ достижений [Электронный ресурс] / Андрей Золотарев : информ. веб-сайт. — 2012г. — 07 февраля. — Название с титул. экрана. — Режим доступа к веб-сайту : <http://hvylyu.org/analytics/politics/19052-vtoraja-godovschina-prezidentstva-janukovicha-kratkij-analiz-dostizhenij.html>
8. Соціологічні опитування Центра Разумкова [Електронний ресурс] : соціологічне опитування : червень 2011 / Укр. центр екон. і політ. досліджень імені Олександра Разумкова. — Режим доступу до веб-сайту : p.http://razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=2873

В статье рассмотрено понятие «олигархия» и исследуется проблема олигархизации политического класса и ее негативное влияние на современное развитие независимой Украины.

Ключевые слова: *политический класс, политическая элита, олигархия, политика, олигархи, олигархизация.*

In the article a concept «oligarchy» is considered and the problem of oligarchization of political class and its negative influence is probed on modern development of independent Ukraine.

Key words: *political class, political elite, oligarchy, policy, oligarchs, oligarchization.*

Захарова Тетяна Миколаївна — викладач-стажист кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рецензент: проф. Щедрова Г. П.